

Met zevenmijlslaarzen door 6000 jaar geschiedenis van het Rivierengebied

Bij opgravingen op industrieterrein Medel bij Tiel in 2016 en 2017 is vastgesteld dat daar meer dan 6000 jaar geleden al mensen woonden. De rivieren in ons gebied kenden toen nog geen dijken. Dat zou eeuwenlang zo blijven. Het water stroomde in brede geulen door het gebied en bij veel wateraanvoer stond een groot deel van het gebied blank. De waterstromen voerden kleine steentjes, zand en klei mee. De zwaardere deeltjes, werden vlak bij die hoofdstromen afgezet en vormden daar zogenaamde stroomruggen. Dat waren dus verhoogde stroken in het landschap, die bij hoog water niet onder liepen. Op die stroomruggen bouwden de mensen hun nederzettingen, die later uitgroeiden tot complete dorpen.



Impressie toegangsweg naar de heilige plaats, de Zonnekalender

Het rivierengebied was in die tijd bedekt met kreupelhout. 's Zomers was dit door de groei van onder andere bramen, wilde rozen, meidoorns ondoordringbaar. Vervoer was alleen mogelijk via de rivieren en hun zijtakken. Hier en daar waren open plekken, waar de eerste bewoners al een primitieve vorm van landbouw bedreven. Ze teelden voornamelijk graan. Verder leefden zij van wat de natuur opleverde. Hun gebruiksvoorwerpen waren van steen. Wereldnieuws, zeker voor archeologen was de vondst in 2017 van een zonnekalender en drie grafheuvels.



De Zonnekalender (cirkel) in de opgraving

Romeinen in het Rivierengebied

Rond 50 voor Christus komen de Romeinen naar Nederland. De Batavieren, een West-Germaanse stam, die toen in de Betuwe woonde, werden gedwongen om met hen samen te werken. Er ontstond naast wederzijdse handel een menging van beide culturen. Bataven teelden niet alleen groenten en graan, maar hielden ook vee. De Bataven bleken moedig en zeer behendige ruiters. Daardoor kregen enkele duizenden van hen een plaats in de Romeinse legioenen. Zij behoorden daar tot de elite eenheden. Enkelen wisten zelfs lid te worden van de keizerlijke lijfwacht.

In Nederland groeiden toen al (wilde) appels. De Romeinen introduceerden peren, pruimen en kersen. Misschien legden ze daarmee wel de basis voor de huidige Fruittuin van Nederland, zoals het rivierengebied wel genoemd wordt.

Rond 400 verlieten de Romeinen ons gebied. Het vertrek van de Romeinen leidde ook tot vertrek van veel oorspronkelijke bewoners. De Betuwe werd dun bevolkt. Toegenomen onveiligheid zou de reden daarvoor zijn.



Julius Caesar



Alexander de Grote

Het Rivierengebied wordt gekerstend

In de eerste eeuwen na Christus verspreidde het christendom zich in de landen rond de Middellandse zee. Zo kwam het ook in het huidige Italië terecht. De heersers waren daar niet blij mee. Christenen werden tot ongeveer 300 na Christus vervolgd. Kort daarna bekeerde keizer Constantijn de Grote zich tot het christendom. Het was toen - en nog lang daarna - regel dat het geloof van de inwoners bepaald werd door de bestuurders. Dus werden met de keizer alle inwoners het hele Romeinse rijk christelijk.

We slaan twee eeuwen over. En komen dan bij de Frankische koning Clovis. Die wist veel land te veroveren en heerste over een gebied dat zich ruwweg van Midden-Frankrijk tot de Waal uitstreckte en nog een stukje doorliep in Duitsland. Clovis werd onder invloed van zijn vrouw christen en alle inwoners volgden.

Frankische missionarissen probeerden ook de bewoners van het Rivierengebied en de Friezen die in het noorden van Nederland en Duitsland woonden te bekeren. Maar dat lukte niet erg.



Willibrord

Meer succes hadden twee eeuwen later, rond 700, de Angelsaksische Benedictijnen Willibrord en Suitbertus in de West- en Werenfridus in de Oost-Betuwe. In Geldermalsen zijn zowel de hervormde als de inmiddels gesloten katholieke kerk naar Suitbertus vernoemd. Ook de huidige cluster van katholieke kerken in de West-Betuwe koos Suitbertus als patroonheilige.

Al snel verschenen in het Rivierengebied de eerste kleine kerken. Zij werden beeldbepalend voor de streek en zorgden ook voor toestroom van bewoners naar de nederzettingen met een kerk. Rond het jaar duizend komen veel van de huidige dorpen en steden al voor in bewaard gebleven documenten.

Toen de aanhang groeide gingen de missionarissen al snel over tot de bouw van kloosters. Dat werden centra van wetenschap waar je als enige in die tijd onderwijs kon volgen. Monniken waren arbeidzaam en vindingrijk. Zij ontgonnen het landschap en ontwikkelden praktische methoden om voedsel, kruiden en fruit te verbouwen. Kloosters hebben een belangrijke rol gespeeld bij de landschapsvorming. Elst was in die tijd het middelpunt van het geestelijk leven in de Betuwe.

Het eerste klooster verrees in Tiel. Dat was het Walburgisklooster en stond op wat nu het Kalverbos is. Mariënwaard in Beesd ontstond in 1129. Het vrouwenklooster in Zennewijnen was er mee verbonden. Kloosters hebben een belangrijke rol gespeeld bij opbouw en ontwikkeling van ons land. Kloosterlingen vervulden ook maatschappelijke functies. Denk aan verzorging van zieken en bejaarden en hulp aan minderbedeelden.

Naarmate ze langer bestonden werden een aantal kloosters rijk en machtig. Ook de bisschop van Utrecht had grote wereldlijke invloed en macht. Katholieken geloofden in de middeleeuwen dat je door schenkingen aan de kerk een goede plek in het hiernamaals kon verwerven. Er werd daarom door de rijkere adel veel geschonken aan de kloosters. Vaak werden ook de kloosters zelf en kerken cadeau gedaan. Voor de reformatie was daardoor een groot deel van het Nederlandse grondgebied in bezit van kloosters en abdijen. Door de rijkdom en hun verbindingsfunctie tussen aarde en hemel kregen individuele priesters en kerkelijke organisaties veel macht.



Dooptceremonie omstreeks 700 na Christus

Leven was lang niet altijd een pretje

Het leven in het Rivierengebied was lang niet altijd een pretje. De Noormannen hielden omstreeks 1000 na Christus enkele malen rooftochten in het gebied. Zo is Tiel driemaal geplunderd en gedeeltelijk in brand gestoken. Huizen waren van hout en de daken met riet bedekt. Verwarming met open vuur en primitieve kachels zorgden regelmatig voor branden. Stonden de huizen dan dicht bij elkaar, dan was de ramp niet te overzien. In de Betuwe waren ook regelmatig mini-oorlogen waarbij de winnaar zijn soldaten vaak liet plunderen als beloning. Voor veel geld kon die plundering ook worden afgekocht.

Rond het jaar 1000 begon men langzaam met het aanleggen van dijken. Maar die bleken bij hoogwater vaak niet bestand tegen het watergeweld. Aan die overstromingen danken we nu de in landschappelijk opzicht de vele juweeltjes van wielen, die bij een dijkdoorbraak gevormd werden. Voor de bevolking waren die overstromingen rampzalig. Epidemieën zorgden met een zekere regelmaat voor veel sterfte.

Kerkhervormers krijgen groeiende aanhang

Die macht, en rijkdom, wakte evenals sommige gebruiken zoals het aflaatsysteem en het niet altijd leven volgens de regels van het celibaat tot afgunst en soms zelfs verachting. Dat vormde een goede voedingsbodem voor hervormers als Luther en Calvijn. In de Nederlanden versterkte de weerstand, tegen het traditionele geloof door de wijze waarop Spanjaarden maar ook de kerk optrad tegen 'kettters' tijdens de tachtigjarige oorlog.



Hervormer Maarten Luther en stichter toenmalige Lutherse kerk

De reformatie

In de zuidelijke Nederlanden en in Holland verliep de overgang naar de reformatie in de tweede helft van de zestiende eeuw vaak gewelddadig. In het rivierengebied verliep dat proces wat rustiger en meer geleidelijk. Kloosters mochten geen nieuwe leden meer aannemen en de kerkelijke bezittingen kwamen in handen van de nieuwe kerk. Die officieel de Nederduits Gereformeerde Kerk heette en later de Nederlands Hervormde Kerk. Het gewone volk bleef nog lang de oude kerk trouw en sommige enclaves bleven gewoon katholiek. Want ook toen beslisten de bestuurders nog over de godsdienst van de inwoners van hun gebied.

Landbouw werd belangrijk

Nadat in de late middeleeuwen de fruitteelt, met name die van kersen steeds belangrijker werd, verschoof in de Tielerwaard de aandacht in de achttiende eeuw naar landbouw. Naast koren teelde men groenten, vlas, klaver, tabak en hop. Eind achttiende eeuw kwamen daar aardappelen en mangelwortels, ook wel voederbieten genoemd, bij. De Betuwe raakte ook bekend door het fokken van paarden, waarvan er veel aan het leger verkocht werden. Nu verbouwt men ook in het rivierengebied ook veel mais. Tot de tweede wereldoorlog was de agrarische sector een grote werkgever. Naast keuterboertjes, had je ook een flink aantal boeren die veel grond en vee bezaten.

In wat nu de gemeente Neder-Betuwe is, ontwikkelde zich de teelt van vooral sierbomen. Goedkope arbeidskracht en veel klei brachten ondernemers er toe om steenovens van het westen naar het rivierengebied te verplaatsen. Ook die steenovens werden landschapsbepalende elementen. Molens waren er al eerder voor het malen van graan en de bemaling van polders. Tal van kastelen sierden het landschap in het rivierengebied.

In 1672, het rampjaar, bezetten de Fransen een flink deel van Nederland. Menig gezin in het rivierengebied werd gedwongen om een krijgsman in huis te nemen. Die waren veeleisend en vergoedingen daarvoor kende men niet.

Vanaf 1880 groeide er onbehagen over de wijze waarop stadhouder Willem V met zijn regenten het land bestuurd. In heel Nederland kwamen Patriotten, die streefden naar een betere verdeling van de macht, en aanhangers van Oranje tegenover elkaar te staan. Het dreigde zelfs op een burgeroorlog uit te lopen. In Tiel was het toen even heel spannend.



De in Tiel geboren Baron, Johan Dirk van der Capellen tot den Pol, was een belangrijke voorman van de patriotten. Zijn pamflet 'Aan het volk van Nederland' heeft later ook een belangrijke rol gespeeld bij de vormgeving van een meer democratisch Nederland. Zijn ideeën hebben ook grote invloed gehad op de staatsinrichting van de Verenigde Staten.

Met naar Frankrijk gevluchte patriotten namen in 1795 de Fransen Nederland in bezit. Pas in 1813, na de val van Napoleon verdwenen zij weer. We hielden er een heel nieuw stelsel van wetten en regels aan over. De belangrijkste was de scheiding van de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht van de overheid.

Vanaf 1880 groeiden door technische uitvindingen en vergroting van de vervoersmogelijkheden kleine bedrijven uit tot grote werkgevers. Dat leverde veel werkgelegenheid op. Door de komst van treinen kon fruit makkelijker afgezet worden naar de rest van het land en ver daarbuiten. Dat zorgde weer voor de opkomst van fruitveilingen.



Klooster Koningshoeve Berkel Enschoot, gebouwd 19e eeuw

De eerste wereldoorlog

Tijdens de eerste wereldoorlog van 1914 tot 1918 was Nederland neutraal. Dat bespaarde veel doden en vernielingen. Maar de oorlog ging niet ongemerkt voorbij. Meer dan vier jaar was het leger gemobiliseerd. Dat kostte veel geld en bedrijven misten veel van hun arbeidskrachten. Vrouwen namen veel taken over van de mannen, die in het leger waren. Meer dan een miljoen Belgen vluchtten naar Nederland. Een deel werd in de Betuwe opgevangen. Er ontstond gebrek aan veel zaken. De Spaanse griep, die in 1918 en 1919 over de hele wereld miljoenen slachtoffers maakte, was aanleiding om de mobilisatie te beëindigen. In het Rivierengebied eiste de ziekte honderden levens.

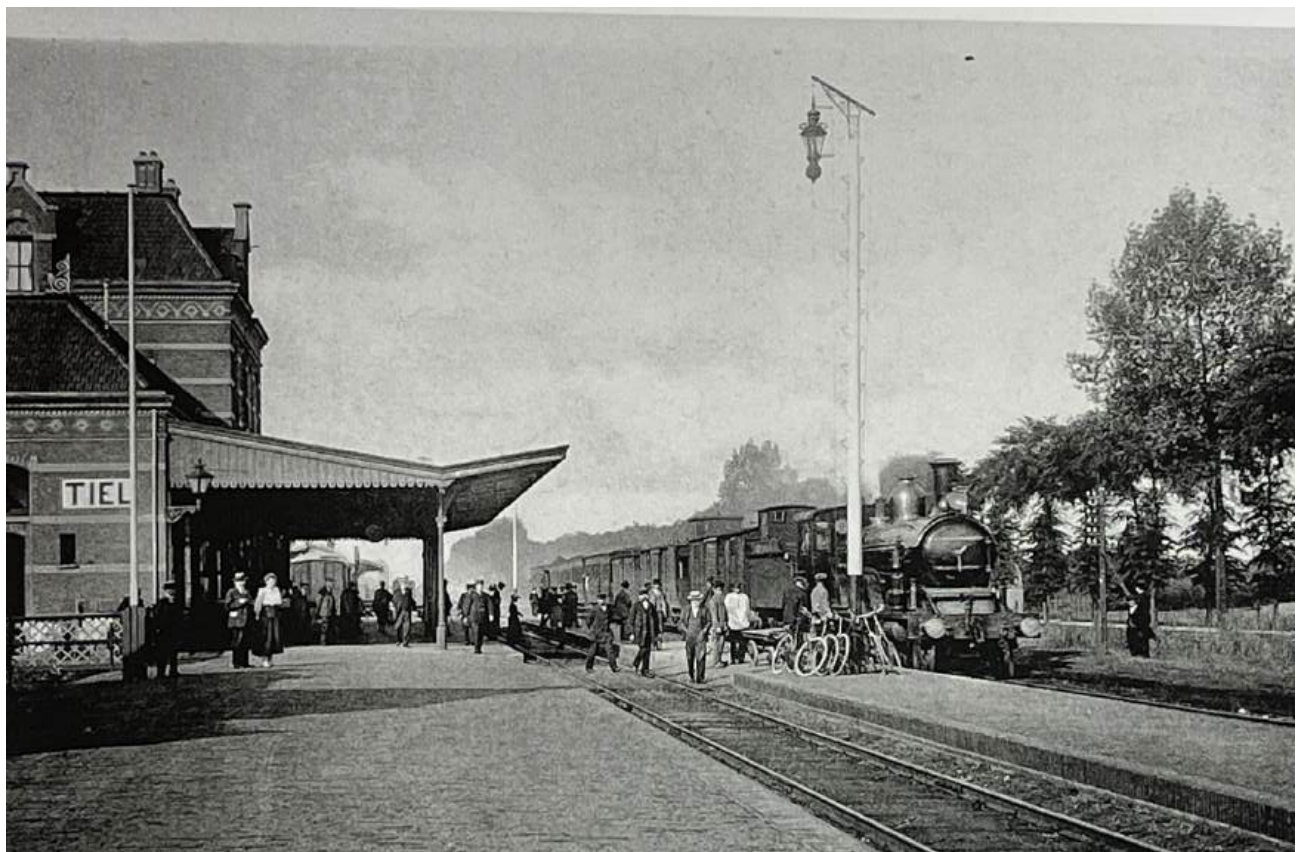


Beschermende kleding bij besmettelijke ziekten in ziekenhuizen

De Tweede wereldoorlog

De gewone werkman moest sabbelen om rond te komen. In de dertiger jaren werd Nederland bovendien getroffen door een economische crises. Waardoor de werkloosheid ook in het Rivierengebied sterk toenam. Na het mislukken van de operatie Market Garden werd de Betuwe oorlogsfront. Honderden inwoners werden gedood door beschietingen vanuit het Land van Maas. Grote delen moesten evacueren en de schade aan gebouwen en persoonlijke bezittingen maar ook het menselijk leed was enorm.

Na de oorlog was er gebrek aan alles. Enkele jaren later begon er een periode van toenemende welvaart.



Station Tiel omstreeks 1960



Demonstratie landbouw begin 20^e eeuw

Bevolking wordt diverser

In de zestiger jaren leidde de ongelimiteerde economische groei tot enorme personeelstekorten. Die probeerden bedrijven te dempen met het contracteren van tienduizenden mannen uit Turkije en Marokko. Door gezinshereniging en later asielzoekers nam het aantal nieuwe Nederlanders snel toe. Dit had vooral in de wat grotere plaatsen in het rivierengebied invloed op de samenleving. In de dorpen vestigden zich steeds meer mensen van buiten de streek. Zo'n 25 jaar geleden werd het gebrek aan arbeidskrachten voor praktisch werk opnieuw schrijnend. Dat probeerde men op te lossen met het aantrekken van groeiende aantallen internationale werknemers uit Oost-Europa. Veel van de ongeveer miljoen mensen uit die regio werken in het rivierengebied. In Tiel wonen er meer dan 4000 en dat knelt.

Tweemaal een dijkversterking

Hoogwater maakte in 1995 een ingrijpende evacuatie noodzakelijk. Dat versnelde dijkverzwarringsprojecten. Twintig jaar later bleken de versterkte dijken toch niet sterk en hoog genoeg en gingen de dijken weer op de schop.

de
ig
jaar

cués
or de
van
ming

hon-
nd
jding
i Dor-
in
am op
idse
natie
le

ovincie
t de
aarin
s heeft



Dijkstals optreden werd door de Zuidhollandse en Gelderse autoriteiten niet in dank afgenomen en publiekelijk bekritiseerd. In hun ogen bestond hier-
toe geen noodzaak en kostte het alleen maar extra

Ter hoogte van Zennewijnen bij Tiel worden de terugkerende evacués hartelijk verwelkomd.

Infrastructuur, wegen en vervoer

In de achttiende eeuw waren er in de Betuwe nauwelijks met steen verharde wegen. Dat veranderde door de komst van de auto in de twintigste eeuw. Er kwam in de zeventiger jaren een nieuwe snelweg, de A15 die de toegankelijkheid verbeterde maar De Betuwe in de lengte doorsneed. De A12 en de A50 deden dat van noord naar zuid. De trein kwam er al eerder. In oktober 1882 werd het tracé Geldermalsen Arnhem feestelijk geopend. Eerder was er al een treinverbinding Utrecht – Eindhoven. Die trein stopte tot 1935 ook in Waardenburg. Tiel had vanaf 1773 een postwagenverbinding met Utrecht. Buurtschippers onderhielden een bootdienst van en naar Rotterdam en Nijmegen over de Waal. Bodediensten zorgden lang voor het vervoer van pakketten van de dorpen naar de steden en omgekeerd. Vaak vroegen de dorpingen de bodes ook om boodschappen uit de stad mee te brengen. De komst van de nieuwe goederen spoorlijn in 2007 had evenals de bouw van bruggen en nieuwe wegen veel invloed op het landschap.

Het landschap veranderde ook door de ruilverkavelingen in de periode na de tweede wereldoorlog. Agrariërs kregen grote samengevoegde percelen dicht bij huis. De aan- en afvoer van water werd beter geregeld. Door het verdwijnen van heggen en het vervangen van hoogstam fruitbomen door kleinere bomen werd het buitengebied wat kaler en strakker maar de productiviteit verbeterde aanzienlijk.



Sluis bij Tiel Amsterdam-Rijnkanaal

Landschap blijft in beweging

Terugkijkend zien we dat de veranderingen in het landschap naar mate de tijd verstreek steeds sneller plaatsvonden. Opnieuw wordt er tegenwoordig veel gebouwd in het Rivierengebied. Nederland is bezig een grote stadsstaat te worden. Landschapswaarden zijn momenteel opnieuw ondergeschikt aan de bouw van nieuwe woningen. Veel buitengebied moet daarvoor sneuvelen. Tussen Ophemert en Wadenhoijen komt een nieuwe ontsluitingsweg voor de Tielse wijk Passewaaij. Die gaat dwars door een open agrarisch gebied en langs natuurgebied De Steendert.



De Steendert van nu

Tegelijkertijd zie je veel nieuwe natuur en profiteren agrarische activiteiten van het toenemend toerisme.



Hoogstamboomgaarden worden vervangen door laagstam

Het landschap blijft in beweging. Dat neemt niet weg dat de Betuwe een aantrekkelijk gebied blijkt om te wonen, te werken en te bezoeken.

Bert Leenders